

УДК 343.146

С. О. Ковальчук

ЗМІСТ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Постановка проблеми. У доктрині кримінального процесу сформувалося три підходи до визначення сутності речових доказів. Так, одна група вчених пропонує визначати їхню сутність шляхом наведення ознак, притаманність яких матеріальним об'єктам дає змогу віднести їх до числа речових доказів. При цьому вчені виділяють різноманітні процесуально значущі ознаки речових доказів, кількість яких залежно від авторських підходів становить дві [8, с. 120; 59, с. 87-88], три [25, с. 211; 55, с. 143-144; 57, с. 54-55], чотири [24, с. 250; 31, с. 32; 45, с. 10], шість [36, с. 747-748], сім [19, с. 40-41], одинадцять [16, с. 87-88]. Друга група вчених характеризує сутність речових доказів шляхом виділення притаманних їм сутнісних елементів. До сутнісних елементів речових доказів одні вчені відносять зміст і форму [5, с. 18; 18, с. 109–110], а інші – зміст, матеріальну форму та процесуальну форму [29, с. 87]. Третя група вчених характеризує сутність речових доказів шляхом виділення двох груп ознак речових доказів, притаманних, відповідно, їх змісту та процесуальній формі [11, с. 28].

Аналізуючи наведені позиції, потрібно відзначити, що у філософії поняття «ознака» нерідко визначається як синонім поняття «властивість». Зокрема, Я. Кохан під ознакою розуміє «особливість предмета або явища, яка визначає подібність свого носія до інших об'єктів пізнання або відмінність від них; те саме, що і властивість» [56, с. 445]. Водночас поняття «ознака» та «властивість» доцільно розмежовувати за їх змістовним навантаженням і функціональним призначенням. Ознаки пов'язані з тими чи іншими предметами і виявляються лише у порівнянні з предметами іншого типу [14, с. 24], а їх сукупність, яка може зводитися й до єдиної ознаки, дає змогу відрізнити предмет (явище) від інших предметів (явищ) [56, с. 445]. Саме в цьому, на думку вчених, полягає відмінність ознак предмета від його властивостей. Так, В. Свириденко вказує, що властивість потрібно відрізнити від ознаки, яка виконує функцію певного знака, що співвідноситься з об'єктом і вказує на те, чим є даний об'єкт, які його власти-

вості [56, с. 95]. Властивість являє собою «внутрішній агрегатний стан предмета, який виявляється в результаті взаємодії різних предметів» [14, с. 24], тоді як ознака – це «осмислений прояв зовні властивості предмета в порівнянні з іншою властивістю іншого предмета, опосередкований, по-перше, діяльністю людини із цим предметом, по-друге, конкретним органом чуття людини і, по-третє, наявністю у світі людини інших предметів реальної дійсності» [61, с. 57]. Хоча «властивості можуть набути статусу розпізнавальних ознак у результаті взаємодії людини із цим предметом» [14, с. 24–25], проте поняття «властивості» та «ознаки» не є синонімами.

Як обґрунтовано відзначає О.О. Ейсман, «поняття властивості є онтологічним поняттям, тобто поняттям, що характеризує речі, явища самі по собі, з відволіканням від способу їх пізнання, від їх «уявної обробки». Це поняття, як й інші онтологічні поняття, розглядається об'єктивною діалектикою. Навпаки, ознака – це поняття, яким оперує логіка – наука про закони та форми мислення. Воно та подібні йому логічні поняття формуються з урахуванням способів і засобів пізнання дійсності. Вони відображають не лише факти об'єктивної дійсності, але також й особливості пізнання цих фактів» [62, с. 35–36]. Таким чином, властивості дають змогу розкрити онтологічні основи об'єкта пізнання, а ознаки – його логічні основи.

Під час характеристики речових доказів виділення притаманних їм ознак дає змогу, по-перше, відобразити властивості речових доказів, на підставі чого визначити їх поняття, а по-друге, чітко відмежувати речові докази від документів як процесуального джерела доказів та інших видів матеріальних об'єктів, які використовуються в кримінальному провадженні (зокрема, зразків для експертизи та речей, що пред'являються особі разом із речовим доказом для впізнання). Встановлення властивостей речових доказів дає змогу охарактеризувати їх стан і визначити можливість їх використання в кримінальному процесуальному доказуванні. Стан речових доказів характеризується сукупністю притаманних їм фізичних властивостей, які мають значення для встановлення обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні. Водночас оперування під час характеристики речових доказів лише притаманними їм фізичними властивостями, по-перше, не дає змоги врахувати усі види речових доказів, які виділяються при здійсненні їх класифікації за зв'язком з подією кримінального правопорушення. Зокрема, це стосується грошей, цінностей та інших речей, набутих кримінально протиправним шляхом або отриманих юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення, як одного з видів речових доказів, визначених ч. 1 ст. 98 КПК України [26], оскільки значення для кримінального провадження мають не стільки фізичні властивості вказаних речових доказів, скільки обставини їх набуття чи отримання. По-друге, за допомогою характеристики фізичних властивостей речових доказів може бути розкритий лише їхній зміст, тоді як їхня форма залишається поза увагою. По-третє, характеристика притаманних речовим доказам фізичних властивостей дає змогу розкрити лише одну з їхніх процесуальних властивостей¹, що дають змогу використовувати-

ти їх у кримінальному процесуальному доказуванні, – належність. Водночас притаманність речовим доказам фізичних властивостей не впливає на визначення їх допустимості, яка являє собою другу процесуальну властивість речових доказів. У зв'язку із цим фізичні властивості речових доказів підлягають визначенню в контексті дослідження їхнього змісту, а процесуальні властивості речових доказів – у контексті розкриття їхнього змісту (належність) і форми (допустимість).

Викладене свідчить про доцільність визначення сутності речових доказів за допомогою дослідження їх змісту та форми, розкриття яких дасть змогу охарактеризувати притаманні їм властивості та коло встановлюваних за їх допомогою фактів та обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, і визначити ознаки речових доказів. Саме єдність змісту й форми, на думку П.В. Жовтана, дає правильне уявлення про сутність доказів [20, с. 277]. Як відзначає Є.О. Доля, «зміст і форма притаманні всім речам, процесам та явищам, вони взаємозумовлені та існують в єдності. Це положення повною мірою поширюється й на речовий доказ, який має свій кримінально-процесуальний зміст і свою кримінально-процесуальну форму, що існують в єдності саме в кримінально-процесуальній системі» [17].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблемних питань, пов'язаних із визначенням змісту доказів, у тому числі й речових, у кримінальному провадженні, присвячена значна увага науковців. Зокрема, вони аналізуються у працях В.В. Вапнярчука, С.В. Великанова, О.Є. Головкина, Ю.М. Грошевого, Д.В. Давидової, В.Я. Дорохова, О.В. Капліної, І.І. Котюка, І.О. Крицької, Д.А. Лопаткіна, М.М. Михеєнка, П.Г. Назаренка, М.А. Погорецького, Д.Б. Сергєєвої, С. М. Стахівського, М.М. Стоянова, Ю.В. Худякової, С.А. Шейфера, О.Г. Шило, М.Є. Шумила та інших вітчизняних і зарубіжних вчених. Водночас, попри ґрунтовність проведених досліджень, одностайного розуміння змісту речових доказів у доктрині кримінального процесу на сьогодні не сформовано.

Формулювання мети статті. Метою цієї статті є визначення змісту речових доказів у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Зміст речових доказів у доктрині кримінального процесу визначається доволі неоднозначно, що пояснюється передусім різноманітними підходами вчених-процесуалістів до визначення поняття доказів. Здійснюючи узагальнення запропонованих визначень, вчені виділяють вісім моделей (концепцій) поняття доказів: 1) донаукову (архаїчну); 2) подвійну; 3) логічну; 4) інформаційну; 5) змішану (синтезовану) [35, с. 58-63]; 6) єдину; 7) прагматичну; 8) системну [48, с. 23].

¹ У доктрині кримінального процесу належність і допустимість доказів визначаються як їхні атрибутивні властивості (ознаки) [2, с. 241]. Ці властивості доказів закріплені ст. 85 і 86 КПК України як невід'ємні властивості, притаманні кожному доказу. У зв'язку з їх нормативним закріпленням у кримінальному процесуальному законі належність і допустимість більш доцільно розглядати в ролі процесуальних властивостей доказів.

Значна різноманітність підходів до визначення поняття доказів, на думку І.О. Грудиніна, «є наслідком методологічної неточності, сутність якої полягає в різному тлумаченні поняття «факт», що стало, у свою чергу, основою для подальшого спірного тлумачення формулювання «фактичні дані» [15, с. 17]. Зокрема, під фактичними даними вчені розуміють: факти [49, с. 288-289; 58, с. 243], факти та обставини [1, с. 79], відомості про факти [7, с. 116; 28, с. 223; 33, с. 32; 48, с. 26], факти й відомості про факти [13, с. 102; 32, с. 118], відомості, необхідні для певного висновку, рішення, які відображають дійсність [37, с. 305], відомості про факти й доказові факти, якщо вони визнані достовірно встановленими [55, с. 107], відомості, знання про явища, об'єктивну реальність [34, с. 73], інформацію про факт [43, с. 105], інформацію про подію [60, с. 55], відомості (інформацію) про факти (обставини злочину) [41, с. 11; 46, с. 215], доказову інформацію [47; 51; 52, с. 208], інформацію, яка перевіряється (тобто потенційно спростовну інформацію) [54, с. 8], інформацію про обставини кримінальної справи, достовірність якої ще доведеться перевірити [3, с. 120].

Аналізуючи наведені підходи вчених щодо розуміння фактичних даних, потрібно погодитися з позицією М.А. Погорецького та Д.Б. Сергеевої, які відзначають, що в ході прийняття рішення у кримінальній справі під час обґрунтування достовірності набутого знання про об'єктивну реальність, яка є об'єктом кримінально-процесуального пізнання, слідчий і суд оперують як відомостями про факти, так і самими «фактами» («обставинами»), проте визнання доказами як фактичних даних (відомостей), так і самих фактів суперечить не лише гносеології, але й закону, оскільки в кримінальному судочинстві важливо точно розрізняти «обставини» («факти»), що підлягають доказуванню в кримінальній справі, і відомості (дані про ці факти, фактичні дані), на підставі яких ці факти (обставини) встановлюються [41, с. 10-11; 46, с. 215].

З позиції філософії факт визначається як:

1) явище або подія, що насправді мали місце в реальній дійсності та встановлені як даність у безпосередньому спостереженні чи експерименті засобами чуттєвого споглядання та показаннями приладів;

2) знання, достовірність якого не викликає сумніву і забезпечується прямим зіставленням з реальною ситуацією в дійсності за допомогою відчуттів, сприймання, уявлення;

3) судження або висловлення, що мають значення істини і в процесах пізнання та мислення є підставами для визначення істинності інших суджень або висловлювань, входячи до складу процедур доведення та логічного доказу [56, с. 661].

З урахуванням філософського розуміння вказаного поняття в доктрині кримінального процесу факти визначаються як пізнані фрагменти об'єктивної дійсності [15, с. 17], продукти пізнавальної діяльності, знання, достовірність якого доказана [60, с. 53], перевірені за допомогою доказів, достатньо встановлені знання про об'єктивну соціальну дійсність

[48, с. 25]. Вітчизняний законодавець оперує термінами «факти та обставини, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню» (ч. 1 ст. 84 КПК України) і «факти та обставини, що встановлюються під час кримінального провадження» (ч. 1 ст. 98 і ч. 1 ст. 99 КПК України) [26], які мають однакове змістовне навантаження, але не здійснює розмежування понять «факти» та «обставини».

Вчені-процесуалісти, дотримуючись етимологічного та логічного значення вказаних понять у кримінальному процесуальному провадженні, під фактами розуміють події, з приводу яких ведеться процес, а під обставинами – те, що пов'язане із цими фактами, що їх характеризує, але відзначають умовність такого поділу [27, с. 224; 54, с. 8]. Наведений підхід до розмежування фактів та обставин, які мають значення для кримінального провадження й підлягають доказуванню, зазнав критики. Зокрема, С.В. Великанов звертає увагу на невідповідність такого підходу найменуванню та змісту ст. 91 КПК України та неврахування під час його застосування існування фактів різного рівня спільності [9, с. 40]. Аналіз законодавчого підходу свідчить про здійснення законодавцем спроби врахувати необхідність встановлення не лише обставин, які мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, але й відповідних фактів. Факти та обставини, які підлягають встановленню під час кримінального провадження, тісно взаємопов'язані між собою, оскільки перші не можуть бути встановлені поза встановленням других. Їх взаємозв'язок враховується законодавцем у ч. 1 ст. 91 КПК України, у якій закріплюються і факти, і обставини, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні. Водночас при цьому законодавець залишається непослідовним, не враховуючи в назві ст. 91 КПК України факти, які підлягають встановленню під час кримінального провадження.

З урахуванням наведеного аналізу теоретичних підходів до визначення співвідношення фактів та обставин, які мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, дає змогу стверджувати, що, по-перше, їх розмежування є обґрунтованим, але доволі умовним, оскільки предмет доказування в кримінальному провадженні доцільно розглядати як єдність фактів та обставин [1, с. 20; 55, с. 49], які входять до нього на положенні рівнозначних [13, с. 72]; по-друге, розуміння факту як події кримінального правопорушення суперечить гносеологічним і правовим основам доказування. З позицій гносеології подія кримінального правопорушення є подією, яка відбулася в минулому, у зв'язку з чим про неї можуть бути отримані лише знання, які стають фактами за умови, що вони мають значення для кримінального провадження та доведені в його ході за допомогою доказів. З урахуванням правових основ доказування, зокрема закріпленого нормами кримінального процесуального закону змісту предмету доказування, подія злочину не вичерпує собою предмет доказування [4, с. 15], оскільки його становлять визначені ч. 1 ст. 91 КПК України факти та обставини кримінального правопорушення, які мають правове значення, впливають на кінцеве вирішення кримінального провадження [6, с. 247], охоплюють пов-

ною мірою склад злочину та інші дані, необхідні для прийняття остаточного рішення у справі [12, с. 122]. У зв'язку із цим із позиції кримінального процесуального закону факти доцільно розглядати як встановлені за допомогою доказів знання про подію кримінального правопорушення та інші обставини, які мають значення для кримінального провадження (ч. 1 ст. 84, ч. 1 ст. 91, ч. 1 ст. 98 і ч. 1 ст. 99 КПК України) [26].

Факти та обставини, які мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, законодавець чітко відмежує від фактичних даних (відомостей про факти), які становлять зміст доказів і на підставі яких вказані факти та обставини встановлюються (ч. 1 ст. 84, ч. 1 ст. 98 і ч. 1 ст. 99 КПК України) [26]. Істотна розбіжність у розумінні законодавцем і вченими-процесуалістами вказаних понять свідчить про необґрунтованість визначення змісту доказів як «фактів та обставин, які мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню» та доцільність його розкриття за допомогою термінів «фактичні дані», «відомості про факти» та «інформація про факти».

Попри довготривалу дискусію щодо визначення змісту та співвідношення понять «фактичні дані», «відомості про факти» та «інформація про факти», сьогодні в доктрині кримінального процесу вони розглядаються як синоніми. Зокрема, звертаючись до етимологічного значення поняття «відомості» та «дані», Б.П. Ратушна вказує, що названі терміни мають синонімічну схожість і цілком можуть бути представлені звичним для процесуалістів терміном «фактичні дані», а тому спроби їх протиставлення видаються безперспективними [44, с. 166]. Аналогічний висновок щодо змісту понять «фактичні дані», «відомості про факти» та «інформація про факти» роблять Г.Г. Жигалова та А.А. Отаров, на думку яких «фактичні дані» за своїм етимологічним значенням не відрізняються від «відомостей (інформації)» [37, с. 305]. Аналіз норм ч. 1 ст. 84, ч. 1 ст. 95, ч. 1 ст. 98 і ч. 1 ст. 99 КПК України дає змогу стверджувати, що законодавець використовує терміни «фактичні дані» та «відомості про факти» в ролі синонімів. Зокрема, у ч. 1 ст. 84 КПК України, яка містить поняття доказів і є загальною щодо норм кримінального процесуального закону, що визначають поняття окремих видів доказів, законодавець оперує терміном «фактичні дані», а в ч. 1 ст. 95, ч. 1 ст. 98 і ч. 1 ст. 98 КПК України – терміном «відомості», вказуючи при цьому на їхню значущість для встановлення фактів та обставин, які мають значення для кримінального провадження [26].

Виходячи з розуміння в сучасній українській мові поняття «фактичний» як «дійсний, справжній; який відповідає фактам, дійсності; насичений фактами» [10, с. 1526], термін «фактичні дані» відображає їх зв'язок із фактами та обставинами, які мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Вказаний зв'язок підлягає відображенню й під час використання для визначення змісту доказів термінів «відомості» та «інформація». Як відзначає П.В. Прилуцький, не можна погодитися з позицією тих науковців, які, даючи визначення поняття доказів у кримінально-

му процесі, включають до нього лише «будь-яку інформацію» або «будь-які відомості», але випускають при цьому термін «факти» [43, с. 105].

Поділяючи таку позицію, потрібно вказати, що під час визначення змісту доказів підлягають використанню терміни «відомості про факти» та «інформація про факти», що дасть змогу відобразити їх зв'язок з фактами та обставинами, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні. При цьому інформація про факти, попри тотожність її гносеологічної природи доказовій інформації, істотно відрізняється від неї за процесуальною природою. Як відзначають М.А. Погорецький і Д.Б. Сергєєва, доказова інформація – це та інформація (фактичні дані), яка хоча й отримана з відповідних джерел, проте ще не набула статусу доказів у кримінальному процесі (зокрема, може міститися у матеріалах оперативно-розшукової діяльності) [39, с. 46]. У зв'язку із цим зміст доказів не може бути визначений за допомогою терміну «доказова інформація».

Викладене свідчить про доцільність використання термінів «фактичні дані», «відомості про факти» та «інформація про факти» в ролі синонімів і визначення поняття «фактичні дані» за допомогою понять «відомості про факти» та «інформація про факти». Відповідно, зміст доказів становлять фактичні дані, під якими потрібно розуміти відомості (інформацію) про факти та обставини, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню.

У доктрині процесуального права висловлена позиція про доцільність нормативного визначення поняття «фактичні дані». Так, Г.П. Тимченко вказує, що «категорію «фактичні дані» навряд чи можна назвати цілком конкретно, скоріше за все це абстракція, яка потребує свого роз'яснення в нормах процесуального законодавства» [50, с. 221]. Поняття «фактичні дані» в кримінальному процесуальному законі використовується для розкриття змісту поняття «докази» (ч. 1 ст. 84 КПК України), так само як і поняття «відомості» – для розкриття змісту поняття «показання» (ч. 1 ст. 95 КПК України), поняття «матеріальні об'єкти» – поняття «речові докази» та «документи» (ч. 1 ст. 98 і ч. 1 ст. 99 КПК України), поняття «опис», «висновки» та «відповіді» – поняття «висновок експерта» (ч. 1 ст. 101 КПК України). Тобто поняття «фактичні дані», як і поняття «відомості», «матеріальні об'єкти», «опис», «висновки» та «відповіді», відіграє допоміжну роль під час розкриття змісту інших понять, використовуваних у кримінальному процесуальному законі, у зв'язку з чим вони не потребують нормативного визначення.

Неоднозначність підходів вчених-процесуалістів до визначення поняття доказів позначилася на розкритті змісту речових доказів.

Так, одна група вчених розглядає зміст речових доказів як відомості про обставини кримінального правопорушення. Зокрема, Р.В. Костенко визначає зміст речових доказів як «безпосередньо відомості про обставини, які мають значення для правильного вирішення кримінальної справи, існують у некодованій формі, у своєму, так би мовити, природному вигляді та сприймаються наочно (наприклад, що кінчик ножа відламаний)» [23, с. 128].

Друга група вчених під змістом речових доказів розуміє інформацію, по-різному підходячи до визначення змісту останньої. Зокрема, А.Ю. Кожемякін та Ю.В. Худякова відзначають, що їх зміст складає становить інформація, яка міститься в ознаках і властивостях предмета та є безпосереднім або опосередкованим відображенням події злочину [21, с. 68; 22, с. 167; 57, с. 54]. Ю.П. Боруленков вказує, що змістом речових доказів є інформація, яка слугує засобом встановлення різноманітних обставин, які мають значення для справи [5, с. 18].

Третя група вчених змістом речових доказів охоплює ознаки, властивості та стани, притаманні матеріальним об'єктам. Так, В.Д. Арсеньєв відзначає, що зміст речових доказів становлять «ті їх матеріальні ознаки, які дають підстави припустити зв'язок цих речей із відповідними фактами (наприклад, ознаки слідів, за якими можна ідентифікувати предмети, що їх залишили; ознаки ножа, які вказують на приналежність його до холодної зброї; плями крові на одязі тощо)» [1, с. 102]. В.Я. Дорохов вказує, що зміст речових доказів становлять «властивості, стани виявленого предмета, які зберігають відповідність із фактом, стороною події злочину й тому несуть про них інформацію» [18, с. 109-110]. Є.Е. Курзінер вважає, що зміст речових доказів становлять властивості предметів матеріального світу, які вже відділені від них, відображені суб'єктами доказування та закріплені в протоколах огляду або протоколах слідчих дій, у ході яких вони виявлені [30, с. 8]. І.О. Крицька наголошує, що зміст речових доказів становлять властивості, ознаки матеріального об'єкта, що набувають значення фактичних даних у розумінні ч. 1 ст. 84 КПК України [29, с. 87].

Аналіз норми ч. 1 ст. 98 КПК України дає змогу стверджувати, що зміст речових доказів становлять відомості про факти та обставини, які встановлюються під час кримінального провадження. Завдяки відображенню кола фактичних даних (відомостей про факти), які мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, законодавчий підхід до визначення змісту речових доказів у повному обсязі відповідає розумінню ним змісту доказів. Проте такий підхід не відображає специфіку фактичних даних (відомостей про факти), які становлять зміст речових доказів.

Визначаючи зміст речових доказів, О.Є. Головін вказує, що «відомості, які становлять зміст речових доказів – це перетворені у процесуальну форму речового доказу відомості про обставини, які підлягають доказуванню, обумовлені фізичними властивостями предмета, місцем та іншими обставинами його виявлення або використання, самим фактом існування» [11, с. 29]. Така позиція відображає істотні складові елементи змісту речових доказів, але може бути покладена в основу його визначення з урахуванням деяких уточнень.

По-перше, виходячи з того, що доказ являє собою єдність фактичних даних та їх джерел [40, с. 16; 41, с. 30; 44, с. 166; 46, с. 219], відомості про факти та обставини, які мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, не можуть розглядатися поза їх конкретним носієм. Для речових доказів носієм вказаних відомостей є матеріальний

об'єкт, який характеризується конкретними фізичними властивостями. Зважаючи на єдність відомостей про факти та обставини, які мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, і матеріального об'єкта, який є їх носієм, під час визначення змісту речових доказів вони підлягають врахуванню у сукупності.

По-друге, формування фізичних властивостей речових доказів, які мають доказове значення, відбувається у зв'язку з подією кримінального правопорушення, внаслідок чого речові докази перебувають із нею в тісному об'єктивному зв'язку. Відповідно, доказове значення мають відомості не про всі фізичні властивості матеріальних об'єктів, а лише про ті з них, що можуть бути використані для встановлення фактів та обставин, які мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Можливість встановлення за допомогою відомостей про фізичні властивості матеріальних об'єктів фактів та обставин, які мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, свідчить про притаманність речовим доказам властивості належності. Як відзначають Ю.М. Грошевий, О.В. Капліна та О.Г. Шило, властивість належності становить логічне відображення будь-якого роду об'єктивних зв'язків (причинно-наслідкових, умовно-обумовлених, просторово-часових тощо) між предметами і явищами дійсності [25, с. 185]. Належність речових доказів є відображенням, як правило, причинно-наслідкового зв'язку як об'єктивного зв'язку між подією кримінального правопорушення та матеріальним об'єктом, який в її результаті був створений, використаний або набув певних фізичних властивостей, що мають значення для кримінального провадження. Притаманність речовим доказам належності як процесуальної властивості дає змогу використовувати їх у кримінальному процесуальному доказуванні для встановлення вказаних фактів та обставин.

По-третє, відомості про фізичні властивості речових доказів можуть відображатися у показаннях свідків, потерпілих, підозрюваних, протоколах слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, у зв'язку з чим чітке визначення змісту речових доказів вимагає відмежування відомостей про значущі для кримінального провадження факти та обставини, які вони містять, від відомостей про вказані обставини і факти, які становлять зміст інших видів доказів. У доктрині кримінального процесу запропоновано декілька підходів до вирішення питання про їх розмежування. Так, одні вчені змістом речових доказів охоплюють лише ті властивості матеріального об'єкта, які можуть бути безпосередньо сприйняті слідчим, судом та іншими учасниками кримінального провадження та відображені у протоколі його огляду [18, с. 111-112; 23, с. 129]. Інші вчені вказують, що, окрім доступності властивостей матеріального об'єкта для безпосереднього сприйняття у процесі його огляду, вони повинні бути невіддільними від матеріального об'єкта (прямувати за ним) [42, с. 14; 53, с. 206-207].

Безпосереднє сприйняття речових доказів відбувається шляхом їх огляду у межах відповідних процесуальних дій під час досудового розслідування та судового провадження. Водночас приналежність окремих матеріаль-

них об'єктів (зокрема, холодної та вогнепальної зброї, наркотичних засобів тощо) до певного виду та їхні фізичні властивості можуть бути встановлені виключно у ході проведення експертизи і підлягають відображенню у висновку експерта, який складається за результатами її проведення. Оскільки вказані матеріальні об'єкти є об'єктом кримінально протиправних дій або знаряддям вчинення кримінального правопорушення, то встановлення їх властивостей спрямоване на визначення зв'язку матеріальних об'єктів із подією кримінального правопорушення.

Хоча зміст висновку експерта, який складається за результатами експертного дослідження вказаних матеріальних об'єктів, відображає відомості про матеріальний об'єкт та його фізичні властивості, носієм цих відомостей є сам матеріальний об'єкт. При цьому, як обґрунтовано вказує О.В. Победкін, висновок експерта не позбавляє матеріальний об'єкт властивостей речових доказів і не надає йому таких властивостей, а лише встановлює належність матеріального об'єкта до кримінальної справи [38, с. 337]. Відповідно, відомості про матеріальний об'єкт та його фізичні властивості, встановлені у результаті проведення експертизи, охоплюються змістом речових доказів, а зміст висновку експерта, як впливає зі змісту ч. 1 ст. 101 КПК України, становлять докладний опис проведених експертом досліджень і зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи, питання [26], зокрема щодо визначення приналежності матеріального об'єкта до конкретного виду, фізичних властивостей матеріального об'єкта тощо.

У разі безпосереднього сприйняття речових доказів слідчим відомості про матеріальний об'єкт та його фізичні властивості підлягають відображенню у протоколі відповідної слідчої (розшукової) або іншої процесуальної дії, у ході якого здійснено їх вилучення та огляд, – огляду місця події, обшуку, затримання тощо, що зумовлено вимогами процесуальної форми речового доказу. Поряд із відомостями про матеріальний об'єкт та його фізичні властивості, протоколи вказаних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій можуть містити відомості про час, місце та інші обставини виявлення матеріального об'єкта, обставини його виготовлення, зміни та використання у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення. Водночас на відміну від фізичних властивостей, які характеризують стан речових доказів, наведені обставини відображають їх зовнішні зв'язки із місцем вчинення кримінального правопорушення, приготування до його вчинення та приховування його наслідків, з особою підозрюваного тощо, внаслідок чого охоплюються змістом протоколів процесуальних дій як одного з видів документів, визначеного п. 3 ч. 2 ст. 99 КПК України. У зв'язку із цим більш обґрунтованою є позиція вчених, які відзначають доказове значення місцеперебування речових доказів, фактів їх створення (виготовлення) чи видозміни [35, с. 152], але не включають відомості про вказані факти та обставини до змісту речових доказів.

Безпосереднє сприйняття матеріальних об'єктів, окрім слідчого, здійснюється й іншими учасниками кримінального провадження як поза кримінальною процесуальною діяльністю (зокрема, свідками, потерпілими, підозрюваними у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення, підготовкою до його вчинення та приховуванням його наслідків), так і в ході проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, під час яких матеріальні об'єкти вилучаються, оглядаються та використовуються (зокрема, понятими, свідками, потерпілими та іншими учасниками кримінального провадження, які беруть участь у проведенні огляду місця події, обшуку, пред'явлення для впізнання предметів тощо). Відомості про матеріальний об'єкт, його фізичні властивості, час, місце та інші обставини, за яких вони сприймали матеріальний об'єкт, повідомляються свідками², потерпілими, підозрюваними під час проведення допиту, у зв'язку з чим охоплюються змістом їхніх показань.

Висновки. Зміст речових доказів становлять отримані у визначеному кримінальним процесуальним законом порядку відомості про матеріальний об'єкт, його фізичні властивості та зв'язок із подією кримінального правопорушення, на підставі яких можуть бути встановлені факти та обставини, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Відомості про фізичні властивості матеріальних об'єктів становлять зміст речових доказів незалежно від можливості їх безпосереднього сприйняття під час проведення огляду, внаслідок чого доступність фізичних властивостей матеріального об'єкта для безпосереднього сприйняття під час його огляду не може бути критерієм для розмежування змісту речових доказів та інших видів доказів.

Будь-які фізичні властивості матеріального об'єкта є невіддільними від нього, у зв'язку з чим проводити розмежування змісту речових доказів та інших видів доказів за критерієм невіддільності властивостей матеріального об'єкта від нього самого (їх прямування за матеріальним об'єктом) некоректно. Як свідчить проведений вище аналіз співвідношення змісту речових доказів, висновку експерта, протоколів процесуальних дій як одного з видів документів і показань, виробити єдиний, узагальнений критерій для відмежування змісту речових доказів від змісту будь-якого іншого доказу незалежно від його виду, попри здійснені вченими-процесуалістами спроби, неможливо. У зв'язку із цим розмежування їхнього змісту більш доцільно проводити за запропонованою вище схемою: «речові докази – висновок експерта», «речові докази – протоколи процесуальних дій», «речові докази – показання».

² Як передбачає п. 4 ч. 7 ст. 223 КПК України, поняті можуть бути допитані під час судового розгляду як свідки проведення відповідної слідчої (розшукової) дії [26]. Відповідно, відомі їм і повідомлені ними під час допиту відомості про матеріальний об'єкт, його фізичні властивості, час, місце та інші обставини, за яких вони сприймали матеріальний об'єкт, охоплюються змістом показань свідка.

Література

1. Арсеньев В.Д. Вопросы общей теории судебных доказательств в советском уголовном процессе / В.Д. Арсеньев. – М. : Юридическая литература, 1964. – 180 с.
2. Баев О.Я. Уголовно-процессуальное доказательство: атрибутивные признаки и качество / О.Я. Баев // Российский журнал правовых исследований. – 2015. – № 1 (2). – С. 233–242.
3. Безлепкин Б.Т. Уголовный процесс России : [учебное пособие] / Б.Т. Безлепкин. – М. : ТК Велби, Издательство «Проспект», 2004. – 480 с.
4. Белкин А.Р. Теория доказывания в уголовном судопроизводстве / А.Р. Белкин. – М. : Норма, 2007. – 528 с.
5. Боруленков Ю.П. К вопросу о понятии «вещественные доказательства» / Ю.П. Боруленков // Уголовное судопроизводство. – 2012. – № 4. – С. 17–21.
6. Вапнярчук В. Загальна характеристика предмета кримінально-процесуального доказування / В. Вапнярчук // Вісник Національної академії правових наук України : зб. наукових праць. – Х., 2013. – № 3. – С. 238–248.
7. Вапнярчук В.В. Щодо поняття доказів у кримінальному провадженні / В.В. Вапнярчук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2015. – Вип. 32. – Том 3. – С. 114–117.
8. Вапнярчук В.В. Щодо сутності речових доказів і впливу їх специфіки на забезпечення допустимості в кримінальному процесуальному доказуванні / В.В. Вапнярчук // Jurnalul juridic national: teorie și practică. – August, 2015. – С. 120–124.
9. Великанов С.В. Інтерпретація терміна «факти та обставини» в контексті статті 84 Кримінального процесуального кодексу України / С.В. Великанов // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – 2012. – Вип. 12. – С. 34–44.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
11. Головкин О.Е. Хранение вещественных доказательств на досудебных стадиях уголовного судопроизводства : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / О.Е. Головкин. – М., 2015. – 206 с.
12. Гончаренко В.Г. Предмет доказування в кримінальному судочинстві / В.Г. Гончаренко // Вісник Академії адвокатури України. – 2011. – № 1 (20). – С. 120–122.
13. Горский Г.Ф. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе / Г.Ф. Горский, Л.Д. Кокорев, П.С. Элькинд. – Воронеж : Издательство Воронежского университета, 1978. – 303 с.
14. Грамма К.М. Поняття «ознака» як логіко-філософська та лінгвістична категорія / К.М. Грамма // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – 2014. – № 10. – Том 1. – С. 23–26.
15. Грудинин И.А. Средства доказывания в уголовном судопроизводстве: система, содержание, гносеологические аспекты : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / И.А. Грудинин. – Екатеринбург, 2012. – 26 с.
16. Давидова Д.В. Джерела доказів у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Д.В. Давидова. – Кривий Ріг, 2015. – 225 с.
17. Доля Е.А. Формирование доказательств на основе результатов оперативно-розыскной деятельности : [монография] / Е.А. Доля. – М. : Проспект, 2014. – 376 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://books.google.com.ua/books?isbn=5392144284>.
18. Дорохов В.Я. Природа вещественных доказательств / В.Я. Дорохов // Советское государство и право. – 1971. – № 10. – С. 109–114.
19. Егоров Н.Н. Теоретические и прикладные проблемы учения о вещественных доказательствах : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 / Н.Н. Егоров. – Иркутск, 2005. – 376 с.
20. Жовтан П.В. Щодо визначення поняття доказу у кримінальному процесі / П.В. Жовтан // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2013. – Вип. 11. – С. 275–279.
21. Кожемякин А.Ю. Новое в понятии вещественного доказательства / А.Ю. Кожемякин // Аспирантский вестник Поволжья. – 2007. – № 3–4 (12). – С. 64–68.
22. Кожемякин А.Ю. Понятие вещественного доказательства: спорные вопросы теории / А.Ю. Кожемякин // Вестник Самарского государственного университета. – 2007. – № 5/2 (55). – С. 159–169.
23. Костенко Р.В. Доказательства в уголовном процессе: концептуальные подходы и перспективы правового регулирования : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 / Р.В. Костенко. – Краснодар, 2006. – 393 с.

24. Котюк І.І. Судова гносеологія: проблеми методології та практики: Дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 / І.І. Котюк. – К., 2008. – 427 с.
25. Кримінальний процес : [підручник] / [Ю.М. Грошевий, В.Я. Ташій, А.Р. Туманянц та ін.; за ред. В.Я. Ташія, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило]. – Х. : Право, 2013. – 824 с.
26. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
27. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / [за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила]. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.
28. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / [відп. ред. : С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко]. – Х. : Одіссей, 2013. – 1104 с.
29. Крицька І.О. До питання про зміст та форму речових доказів у кримінальному провадженні / І.О. Крицька // Інформаційне та науково-методологічне забезпечення досудового розслідування й судового провадження: матеріали круглого столу (Запоріжжя, 21 квітня 2016 р.) / за ред. В.М. Огаренка та ін. – Запоріжжя : КПУ, 2016. – С. 85–88.
30. Курзинер Е.Э. Актуальные вопросы доказывания в уголовном судопроизводстве Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Е.Э. Курзинер. – Челябинск, 2009. – 29 с.
31. Лопаткин Д.А. Вещественные доказательства (процессуальные и криминалистические аспекты) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Д.А. Лопаткин. – Краснодар, 2003. – 193 с.
32. Лукашевич В.З. О понятии доказательства в советском уголовном процессе / В.З. Лукашевич // Правоведение. – 1963. – № 1. – С. 110–119.
33. Михеенко М.М. Теоретические проблемы доказывания в советском уголовном процессе : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 / М.М. Михеенко. – К., 1984. – 47 с.
34. Назаренко П.Г. Поняття доказу у кримінальному процесі: загальнотеоретичний аналіз / П.Г. Назаренко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 5. – Том 4. – С. 70–74.
35. Орлов Ю.К. Основы теории доказательств в уголовном процессе / Ю.К. Орлов. – М. : Юрист, 2009. – 175 с.
36. Острійчук О.П. Поняття та система процесуальних джерел доказів у контексті реформування процесу доказування в кримінальному процесі / О.П. Острійчук // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 745–750.
37. Отаров А.А. Единство содержания и формы как необходимый признак доказательств, используемых в качестве оснований принятия уголовно-процессуальных решений / А.А. Отаров, Г.Г. Жигалова // Мир науки, культуры, образования. – 2014. – № 5 (48). – С. 305–306.
38. Победкин А.В. Уголовно-процессуальное доказывание / А.В. Победкин. – М. : Юрлитинформ, 2009. – 416 с.
39. Погорецький М. Матеріали оперативно-розшукової діяльності і кримінально-процесуальні докази: поняття та співвідношення / М. Погорецький, Д. Сергеева // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2011. – № 1. – С. 45–51.
40. Погорецький М. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання / М. Погорецький // Право України. – 2014. – № 10. – С. 12–25.
41. Погорецький М.А. Докази у кримінальному процесі: проблемні питання / М.А. Погорецький // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2011. – № 1 (3). – С. 1–53. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n1/11pmappp.pdf>.
42. Попова Н.А. Вещественные доказательства: Собираение, представление и использование их в доказывании : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Н.А. Попова. – Саратов, 2007. – 25 с.
43. Прилуцький П.В. Теоретичні проблеми визначення поняття доказу в кримінальному судочинстві України / П.В. Прилуцький // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2012. – № 6. – С. 101–107.
44. Ратушна Б.П. Докази як основні інструменти судового пізнання / Б.П. Ратушна // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 2. – С. 165–168.
45. Селиванов Н.А. Вещественные доказательства / Н.А. Селиванов. – М. : Юридическая литература, 1971. – 200 с.

46. Сергеева Д.Б. До визначення поняття «доказу» за чинним КПК України / Д.Б. Сергеева // Борьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2011. – № 24. – С. 212–221.
47. Соловьев А.Б. Доказывание в досудебных стадиях уголовного процесса России: Научно-практическое пособие / А.Б. Соловьев. – М. : ООО «Издательство «Юрлитинформ», 2002. – 160 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.vuzlib.ru/books/1369-A_B_Solov'ev-Dokazivanie_v_dosud'ebnykh_stadiyakh_ugolovnoyego_protsessa.
48. Стоянов М.М. Властивості доказів у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / М.М. Стоянов. – О., 2010. – 245 с.
49. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса : у 2 т. / М.С. Строгович. – Т. 1. – М. : Наука, 1968. – 470 с.
50. Тимченко Г.П. Основні поняття доказового права України: проблеми законодавчого закріплення / Г.П. Тимченко // Право України. – 2010. – № 12. – С. 220–227.
51. Уголовный процесс Республики Узбекистан: Общая часть : [учебное пособие] / автор-сост. У.А. Тухташева. – Ташкент : Издательство Ташкентского государственного юридического института, 2007. – 513 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://kalinovskiy-k.narod.ru/b/tuxtaseva/index.htm>.
52. Уголовный процесс : [учебник для вузов] / под общ. ред. В.И. Радченко. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юридический дом «Юстицинформ», 2006. – 784 с.
53. Уголовный процесс : [учеб. для студентов вузов, обучающихся по спец. «Юриспруденция»] / Под ред. В.П. Божьева. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Спарк, 2002. – 704 с.
54. Фаринник В.І. Особливості формування доказів та доказування в кримінальному судочинстві України / В.І. Фаринник. – Х. : Фактор, 2013. – 96 с.
55. Фаткуллин Ф.Н. Общие проблемы процессуального доказывания / Ф.Н. Фаткуллин ; науч. ред. Я.С. Аврах. – Казань : Издательство Казанского университета, 1973. – 176 с.
56. Філософський енциклопедичний словник / [В.І. Шинкарук (голова ред. кол.), Є.К. Бистрицький, М.О. Булатов, А.Т. Ішмуратов та ін.]. – К. : Абрис, 2002. – 744 с.
57. Худякова Ю.В. Вещественные доказательства в уголовном процессе : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Ю.В. Худякова. – Челябинск, 2006. – 234 с.
58. Чельцов М.А. Уголовный процесс : [учеб. для юрид. ин-тов и юрид. ф-тов ун-тов] / М.А. Чельцов. – М. : Юридическое издательство Министерства юстиции СССР, 1948. – 624 с.
59. Чупрікова І.Л. Допустимість доказів у світлі нового Кримінального процесуального кодексу : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / І.Л. Чупрікова. – О., 2015. – 186 с.
60. Шейфер С. А. Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования / С.А. Шейфер. – М. : Норма: ИНФРА-М, 2010. – 240 с.
61. Шибкова О.С. Категория качества как категория мышления (свойство – признак – качество) / О.С. Шибкова // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. Серия «Филологические науки». – 2010. – № 5 (49). – С. 56–59.
62. Эйсман А.А. Заключение эксперта. Структура и научное обоснование / А.А. Эйсман. – М. : Юридическая литература, 1967. – 152 с.

А н о т а ц і я

Ковальчук С. О. Зміст речових доказів у кримінальному провадженні. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню змісту речових доказів у кримінальному провадженні. З урахуванням теоретичних положень і норм чинного кримінального процесуального закону розмежовуються відомості про значущі для кримінального провадження факти та обставини, які містять речові докази, та відомості про вказані обставини та факти, які становлять зміст інших видів доказів.

Ключові слова: речові докази, зміст речових доказів, фактичні дані, відомості про факти, інформація про факти, належність речових доказів, кримінальне провадження.

А н н о т а ц и я

Ковальчук С. А. Содержание вещественных доказательств в уголовном производстве. – Статья.

Статья посвящена исследованию содержания вещественных доказательств в уголовном производстве. С учетом теоретических положений и норм действующего уголовного процессуального закона разграничиваются сведения о значимых для уголовного производства фактах и обстоятельствах, содержащиеся в вещественных доказательствах, и сведения об указанных обстоятельствах и фактах, составляющие содержание других видов доказательств.

Ключевые слова: вещественные доказательства, содержание вещественных доказательств, фактические данные, сведения о фактах, информация о фактах, относимость вещественных доказательств, уголовное производство.

S u m m a r y

Kovalchuk S. O. The content of material evidences in criminal proceedings. – Article.

The article is dedicated to research of the content of material evidences in criminal proceedings. Based on the results of the analysis of the theoretical positions and rules of current criminal procedural law delineated information, important for the criminal proceedings facts and circumstances, that contain material evidences, and information about these facts and circumstances, that constitute the content of the other types of evidences.

Key words: material evidences, content of material evidences, factual data, data about the facts, information about the facts, relevance of material evidences, criminal proceedings.